

Η κατανομή και η χρήση της άτονης συλλαβικής αύξησης στη Νέα Ελληνική των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά¹

Συμεών Τσολακίδης*, Αγγελική Ράλλη* & Παναγιώτης Παπιάς**
Πανεπιστήμιο Πατρών*, Simon Fraser University**

Περίληψη

Η εργασία αυτή αποτελεί συμβολή στη διερεύνηση της άτονης συλλαβικής αύξησης στον λόγο Ελλήνων που μετανάστευσαν στον Καναδά από το 1945 μέχρι το 1975. Τα δεδομένα προέρχονται από συνεντεύξεις που ηχογραφήθηκαν το 2017 και το 2018, σε διάφορες πόλεις του Καναδά, στο πλαίσιο του προγράμματος “Immigration and Language in Canada. Greeks and Greek-Canadians” (<https://immigrec.com/en>). Οι συμμετέχοντες κατάγονται τόσο από περιοχές όπου η άτονη συλλαβική αύξηση φαίνεται να διατηρείται (π.χ. Κρήτη), όσο και από περιοχές όπου δεν διατηρείται (π.χ. Βόρεια Ελλάδα). Ο Τριανταφυλλίδης (1936), αναφερόμενος στο καθεστώς της συλλαβικής αύξησης στην Κοινή Νεοελληνική της εποχής του, επεσήμανε την ασάθεια, αλλά όχι την απώλειά της εκτός τόνου. Αυτή η ασάθεια χαρακτηρίζει και τον λόγο των ομιλητών, καθώς στα δεδομένα παρατηρείται η παράλληλη χρήση ρηματικών τύπων με και χωρίς άτονη συλλαβική αύξηση, τόσο σε συμμετέχοντες που κατάγονται από περιοχές όπου δεν αναμένεται (τουλάχιστον με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία) η εμφάνισή της (π.χ. Στερεά Ελλάδα, Λέσβος), όσο και σε συμμετέχοντες από περιοχές όπου αναμένεται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό η ύπαρξή της (Χίος, Κρήτη, Επτάνησα, Πελοπόννησος). Σε κάθε περίπτωση, η παράλληλη χρήση ρηματικών τύπων με και χωρίς άτονη συλλαβική αύξηση στον λόγο πολλών ομιλητών ερμηνεύεται όχι μόνο ως αποτέλεσμα διατήρησης κάποιων διαλεκτικών χαρακτηριστικών, αλλά και ως ένα χαρακτηριστικό της προφορικής μεταπολεμικής Κοινής Νεοελληνικής, την οποία οι Έλληνες μετανάστες μετέφεραν στην καινούργια τους πατρίδα. Στη συνέχεια, αυτή η παράλληλη χρήση διατηρήθηκε στο πλαίσιο της γλωσσικής επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων ομιλητών διαφορετικής προέλευσης, που όμως στον Καναδά ανήκαν στα ίδια κοινωνικά δίκτυα (βλ. Milroy 1980, 1987· McMahon 2003), αυτά που ήδη υπήρχαν ή δομούνταν στις ελληνο-καναδικές κοινότητες, και στα οποία σημαντικό ρόλο ως όργανο επικοινωνίας έπαιζε μια προφορική κοινή.

Λέξεις-κλειδιά: άτονη συλλαβική αύξηση, επαφή διαλέκτων, λόγος μεταναστών, Καναδάς, κοινωνικά δίκτυα.

1. Εισαγωγή

Η εργασία αυτή αποτελεί συμβολή στη μελέτη της ρηματικής αύξησης (ΡΑ) στη γλώσσα Ελλήνων που μετανάστευσαν στον Καναδά στα χρόνια της «μεγάλης φυγής», από το 1945 μέχρι το 1975, όταν ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της Ελλάδας μετανάστευσε (για οικονομικούς ή/και πολιτικούς λόγους) ως φθινό εργατικό δυναμικό στις αναπτυσσόμενες χώρες της Β. Ευρώπης, της Αμερικής και της Ωκεανίας (Γεωργογιάννης 1996). Αρχικά, θα αναφερθούμε στην εξέλιξη της ΡΑ στην ιστορία της Ελληνικής, και στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα δεδομένα (σε συνδυασμό με μια

¹ Μια εκδοχή του παρόντος άρθρου παρουσιάστηκε το 2018 στο 8^ο Διεθνές Συνέδριο Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (Αργυρόκαστο, 4-6 Οκτωβρίου 2018), ενώ πρόκειται να δημοσιευθεί και στα πρακτικά του συνεδρίου (βλ. και Παράρτημα).

σύντομη αναφορά στο ερευνητικό πρόγραμμα *ImmiGrec*, στο πλαίσιο του οποίου έλαβε χώρα η συλλογή τους. Η εργασία θα κλείσει με τη συζήτηση των δεδομένων και με προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

2. Η εξέλιξη της ρηματικής αύξησης στην ιστορία της Ελληνικής

Στην Κλασσική Ελληνική, η ΡΑ (συλλαβική ή χρονική) αποτελούσε κλιτικό πρόθημα που συνδυαζόταν με το θέμα του ρήματος, προκειμένου να δηλωθεί η παρελθοντικότητα (Chantraine 1990):

(1)	Συλλαβική αύξηση λύω (Ενεστώτας) ‘λύνω’	→	ἔ-λυνον (Παρατατικός) ‘έλυνα’ ἔ-λυσα (Αόριστος) ‘έλυσα’
(2)	Χρονική αύξηση ἔρωτῶ (Ενεστώτας) ‘ρωτώ’	→	ἡ-ρώτων (Παρατατικός) ‘ρωτούσα’ ἡ-ρώτησα (Αόριστος) ‘ρώτησα’
	ὀμιλῶ (Ενεστώτας) ‘μιλώ’	→	ὀ-μίλων (Παρατατικός) ‘μιλούσα’ ὀ-μίλησα (Αόριστος) ‘μίλησα’

Η χρονική αύξηση (ΧΑ) άρχισε να υποχωρεί σημαντικά ήδη κατά την ελληνιστική εποχή, τόσο λόγω της ποικιλομορφίας της, όσο και της απώλειας της διάκρισης μεταξύ μακρών και βραχέων φωνηέντων. Τελικά, σε μερικές περιοχές αντικαταστάθηκε από τη συλλαβική αύξηση (ΣΑ) ε-, ενώ σε άλλες, η μορφή η- της ΧΑ διατηρήθηκε, ουσιαστικά ως ΣΑ, μέσω τύπων που χρησιμοποιούνταν με μεγάλη συχνότητα (Χόρροκς 2006), όπως στο ακόλουθο παράδειγμα:

- (3) (ε)θέλω → ἡ-θελα

Η παρουσία της ΣΑ ενισχύθηκε και μέσω αναλογικών σχηματισμών στη Μεσαιωνική Ελληνική (ΜΕ), όπως είναι αυτός που δίνεται στο (4):

- (4) λέγω – είπα → ἡ-λεγα (αντί του έλεγα)

Τέτοιοι τύποι είναι σήμερα παρόντες σε ορισμένες νεοελληνικές διαλέκτους, όπως για παράδειγμα στη Λέσβο:

- (5) Λέσβος
λέγου – είπα → ἡ-λεγα (αντί του έλεγα)

Σύμφωνα δε με τους Χατζιδάκι (1905) και Κοντοσόπουλο (2001), το η- κυριάρχησε ως βασική μορφή ΣΑ σε περιοχές, όπως είναι η Αίγιος (Αν. Θράκη), η Ικαρία, τα Δωδεκάνησα και η Σμύρνη. Εμφανίζεται και εν μέρει στη Λέσβο, την Κρήτη, τη Χίο και τις Κυκλάδες (Σαντορίνη, Ίος, Τήνος, Σύρος). Σε άλλες περιπτώσεις, όπως και στην περίπτωση της ΣΑ ε-, όπου τόσο στην Κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ) όσο και σε αρκετές διαλέκτους η εμφάνισή της εξαρτάται από το αν είναι τονισμένη ή όχι, η ΣΑ η- εμφανίζεται μόνον αν είναι τονισμένη, για παράδειγμα, στην Ανατολική και Κεντρική

Κρήτη (Κοντοσόπουλος 2001) και στη Βορειοανατολική και Νότια Χίο (Pernot 1946). Για παράδειγμα,

- (6) α. Κρήτη
αλέθω → *ή-λεθα* αλλά *ε-λέθαμε* (Παρατατικός)
 β. Χίος
γράφω → *ή-γραφα* αλλά *ε-γράψαμε* (Αόριστος)

Τέλος, υπάρχουν και περιπτώσεις, όπου οι δύο ΣΑ συνυπάρχουν, π.χ. στην Κεντρική Κρήτη (Πάγκαλος 1955) και σποραδικά στις Κυκλάδες (Κοντοσόπουλος 2001).

- (7) Κρήτη
τρώγομε → *ε-φάγαμε* & *η-φάγαμε* (Αόριστος)

Η δε ΣΑ *ε-* ανάγεται στην αρχαία ΣΑ, και αντιστάθηκε για πολύ μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σύγκριση με τη ΧΑ. Στην ΚΝΕ, η ΣΑ *ε-* διατηρείται μόνον όταν τονίζεται, στο πλαίσιο μιας γενικότερης φωνολογικής διαδικασίας αποβολής των άτονων αρχικών φωνηέντων στη Νέα Ελληνική (Χόρροκς 2006· Manolessou & Ralli 2015):

- (8) *λύνω* → *έ-λυνα* αλλά *λύναμε* (Παρατατικός)
έ-λυσα αλλά *λύσαμε* (Αόριστος)

Σύμφωνα με διάφορους ερευνητές, η ΣΑ *ε-* στην ΚΝΕ έπαψε να είναι μορφολογικός δείκτης και κατέληξε να είναι ένα απλό μορφοφονολογικό στοιχείο, που έχει ως βασική λειτουργία να είναι φορέας τόνου όταν μπορεί να μετακινηθεί αριστερά, έξω από τα όρια της λέξης (Μπαμπινιώτης 1972· Kaisse 1982· Ralli 1988). Σύμφωνα δε με τη Ralli (1988) (βλ. και Ράλλη 2005), η μετακίνηση του τόνου προκαλείται από τα φωνολογικά χαρακτηριστικά των κλιτικών επιθημάτων των παρελθοντικών χρόνων.²

Στις νεοελληνικές διαλέκτους, η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική από την ΚΝΕ, καθώς δεν χαρακτηρίζονται από ομοιομορφία όσον αφορά τη ΣΑ (βλ., ενδεικτικά, Παπαδόπουλο 1926· Τριανταφυλλίδη 1936). Έτσι, σύμφωνα με τον Τζιτζιλή (2016), η *άτονη συλλαβική αύξηση* (ΑΣΑ) διατηρείται (ή διατηρούνταν μέχρι σχετικά πρόσφατα) στις διαλέκτους της Κύπρου, του Πόντου, της Χίου, των Κυκλάδων, της Κρήτης, των Επτανήσων, σε περιοχές της Πελοποννήσου και στην περιοχή της Σμύρνης. Επιπλέον, η ΑΣΑ διατηρείται και σε περιοχές της Λέσβου (Kretschmer 1905· Ράλλη σε προετ.). Παραθέτουμε σχετικά παραδείγματα:

- (9) α. Κύπρος
γράφομεν → *ε-γράφαμεν* (Παρατατικός) (Μενάρδος 1925)

² Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρουμε και την προσέγγιση της ΣΑ *ε-* από μελετητές που κινούνται σε ένα πιο «γενετικό» πλαίσιο. Έτσι, σύμφωνα με τους Drachman (2001) και Drachman & Malikouti-Drachman (2001), η αύξηση στη Νέα Ελληνική είναι ένα από τα δυνατά μέσα δήλωσης της παρελθοντικότητας (κάποια άλλα είναι η μετακίνηση του τόνου και οι καταλήξεις). Οι δε Spyropoulos και Revithiadou (2009) υποστηρίζουν ότι το *ε-* είναι η επιφανειακή πραγμάτωση ενός τεμαχιακά κενού προθήματος, φορέα πληροφοριών για τον τονισμό, οι οποίες ανήκουν στον τομέα του λεξιλογίου. Το συγκεκριμένο πρόθημα βρίσκεται σε αλλομορφική σχέση με άλλα μέσα δήλωσης της παρελθοντικότητας.

- β. Σμύρνη
πεθαίνω → *η-πέθανα* (Αόριστος) (Liosis 2016)
- γ. Πόντος
κλώσσομαι ‘επιστρέφω’ → *ε-κλώσσομαι* (Παρατατικός)
 (Ρεβυθιάδου & Σπυρόπουλος 2009)
- δ. Χίος
παίρω ‘παίρνω’ → *ε-πήρα* (Αόριστος) (Pernot 1946)
λογαριάζει → *η-λογαριάζει* (Παρατατικός) (Κοντοσόπουλος 2001)
- ε. Νάξος
χάνομαι → *ε-χάνομαι* (Παρατατικός) (Οικονομίδης 1952)
γλυτώνω → *η-γλύτωσα* (Αόριστος) (Κουκουλιές 1923)
- στ. Πελοπόννησος
φιλώ → *ε-φίληγα* (Παρατατικός)
ξέρετε → *η-ξέρατε* (Παρατατικός/Αόριστος) (Παντελίδης 2001, προσ. επικ.)
- ζ. Κρήτη
σύρνομε → *ε-σύρναμε* (Παρατατικός)
τρώγομε → *ε-φάγαμε/η-φάγαμε* (Αόριστος) (Πάγκαλος 1955)
- η. Κέρκυρα
κάθομαι → *ε-καθόμουνα* (Παρατατικός) (Αυλωνίτη 2008)
- θ. Πάτμος
γεμίζω → *η-γέμισα* (Αόριστος) (Παπαδοπούλου 2004-2005)
- ι. Λέσβος
δλεύγω ‘δουλεύω’ → *ι-δούλιβγα* (Παρατατικός) (Kretschmer 1905· Ράλλη σε προετ.)

Σε περιπτώσεις ΡΑ όπως οι παραπάνω, πρόκειται, σύμφωνα με τη Ράλλη (2005), για ένα ασυνεχές μόρφημα αποτελούμενο από την αύξηση και το κλιτικό ληκτικό επίθημα με το οποίο δηλώνεται η παρελθοντικότητα.

3. Η ΑΣΑ στην Ελληνική των μεταναστών του Καναδά

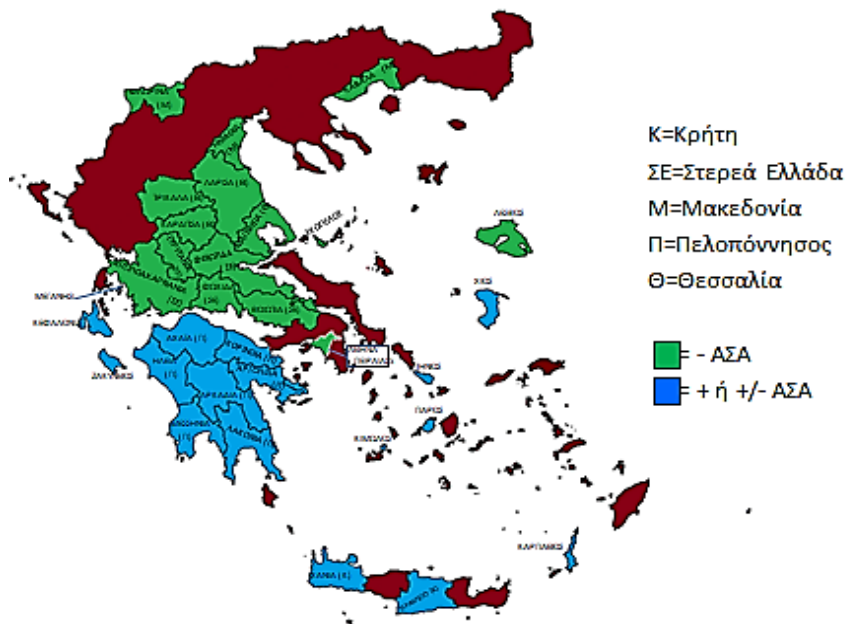
3.1 Μεθοδολογικά

3.1.1 Δείγμα και εργαλείο έρευνας

Τα γλωσσικά δεδομένα της εργασίας προέρχονται από ένα υλικό προφορικού λόγου 200 περίπου ωρών συνεντεύξεων, οι οποίες συνελέγησαν κατά το 2017 και 2018, στο πλαίσιο του προγράμματος *ImmiGrec*. Δύο σημαντικοί στόχοι του προγράμματος ήταν:

- (i) Η αρχειοθέτηση ενός μεγάλου εύρους προφορικού και γραπτού υλικού, που αποτελεί έναν ικανό και αναγκαίο όρο για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των υπό μελέτη κοινοτήτων.
- (ii) Η συλλογή εθνογλωσσικών δεδομένων, που μπορούν να αξιοποιηθούν ως παρακαταθήκη για την έρευνα αναφορικά με την κοινωνιογλωσσική κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων.

Τα δεδομένα προέρχονται από 131 ομιλητές από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, που μετανάστευσαν στον Καναδά μεταξύ των ετών 1945 και 1975. Στον παρακάτω χάρτη, φαίνονται οι περιοχές από τις οποίες προέρχονται οι ομιλητές, στον λόγο των οποίων εμφανίζεται ΑΣΑ. Με πράσινο χρώμα δηλώνονται οι περιοχές καταγωγής ομιλητών στον λόγο των οποίων, με βάση τη διαλεκτολογική βιβλιογραφία, η ΑΣΑ έχει εξαφανιστεί. Με μπλε χρώμα επισημαίνονται οι περιοχές, όπου κατά τη διαλεκτολογική βιβλιογραφία, η ΑΣΑ διατηρείται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό.

Σχήμα 1: Οι περιοχές από τις οποίες προέρχονται οι ομιλητές του δείγματος, οι οποίοι χρησιμοποιούν ΑΣΑ

Οι πληροφορητές στην πλειοψηφία τους έχουν φοιτήσει ή αποφοιτήσει από την ελληνική Α/θμια ή Β/θμια εκπαίδευση και μετανάστευσαν για οικονομικούς ή/και πολιτικούς λόγους.³ Για τις συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο δομημένο με βάση τους άξονες «Προέλευση», «Αφιξη και Εγκατάσταση στον Καναδά» και «Ενσωμάτωση στην καναδική κοινωνία». Παραθέτουμε κάποια παραδείγματα ερωτήσεων:

(i) **Άξονας 1: Προέλευση**

- Πού μεγαλώσατε;
- Για ποιους λόγους αποφασίσατε να μεταναστεύσετε στον Καναδά; Με ποιον συζητήσατε την απόφασή σας αυτή;
- Τι γνωρίζατε για τον Καναδά πριν έρθετε εδώ;
- Μιλούσατε αγγλικά ή γαλλικά πριν έλθετε στον Καναδά;

³ Λόγω των πραγματικών ή υποτιθέμενων αριστερών τους φρονημάτων στη μεταπολεμική Ελλάδα (βλ., ενδεικτικά, Μητροφάνης 2003).

(ii) **Άξονας 2: Αφιξη και εγκατάσταση στον Καναδά**

- Είχανε φύγει κι άλλα άτομα από την οικογένειά σας/από το χωριό σας για τον Καναδά;
- Σας βοήθησε κάποιος; Σας περίμενε κάποιος στον Καναδά;
- Περιγράψτε μας το ταξίδι και τις πρώτες εντυπώσεις.
- Σε ποια πόλη εγκατασταθήκατε για πρώτη φορά;
- Πώς μάθατε τα Αγγλικά και τα Γαλλικά;

(iii) **Άξονας 3: Ενσωμάτωση στην καναδική κοινωνία**

- Με ποιους κάνατε παρέα όταν πρωτοήρθατε; Σήμερα ποιους συναντάτε;
- Πώς ήταν η σχέση σας με την καναδική κοινωνία γενικά και με άλλους μετανάστες; Αυτό άλλαξε με την πάροδο του χρόνου; Δώστε μας ένα παράδειγμα.
- Μιλήστε μου για τον γάμο σας. Πώς γνωρίσατε τον/τη σύζυγό σας;
- Ποια ήταν η πρώτη εργασία σας στον Καναδά; Πώς βρήκατε την πρώτη σας δουλειά;
- Μιλάτε Ελληνικά με την οικογένειά σας και τους Έλληνες φίλους σας;
- Στη δουλειά, σε ποια γλώσσα επικοινωνείτε;

3.1.2 Τα δεδομένα

Συνολικά, στο υλικό εμφανίστηκαν 938 τύποι με ΑΣΑ, στη συντριπτική τους πλειοψηφία με ε-. Οι τύποι με η- είναι μόνο 12. Στον δε λόγο 37 ομιλητών δεν εμφανίστηκαν ρηματικοί τύποι. Παραθέτουμε, στη συνέχεια, μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα χρήσης ΑΣΑ από το υλικό.

(10) (ε-)

- α. Επτάνησα (Α.Δ., Κεφαλονιά-Βανκούβερ)
Εδούλενα⁴ στο φέρι, στην Κεφαλλονιά. Πηγαίναμε Πάτρα-Κεφαλλονιά-Πάτρα. Στο «Άγιος Γεράσιμος» δούλενα.
- β. Πελοπόννησος (Χ.Κ., Αρκαδία-Έντμοντον)
Εγώ ήδη είχα μία ιδέα απ' αυτά, το 'ξερα πριν. Απλώς έκανα μια επιβεβαίωση όταν πήγα εκεί. Και επήγα.
- γ. Αθήνα (Ι.Κ., Αθήνα-Έντμοντον)
Δούλενε, δούλενε. Πάρα πολύ εδούλενε!
- δ. Βόρεια ιδιώματα (Ν.Π., Καρδίτσα-Βανκούβερ)
*Έφυγα όταν ήμουνα ... εφύγαμε δύο φορές. Όταν φύγαμε, όταν ήμουνα τριών χρονών, πήγαμε στο χωριό του πατέρα μου. (Κ.Π., Καβάλα-Τορόντο)
Εγώ πήγαίνα εζι μήνες εκεί και εζι μήνες εδώ [...] Έμενα, και περισσότερο ο λόγος που επήγαίνα στη Ελλάδα ήτανε γιατί κοιτούσα τη μαμά μου.*

⁴ Στα παραδείγματα που ακολουθούν, είναι υπογραμμισμένοι οι τύποι με ή χωρίς ΑΣΑ, που μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

(Κ.Κ., Ευρυτανία-Βανκούβερ)

Έβγαλα το Γυμνάσιο και μετά μπαρκάρισα στο Εμπορικό Ναυτικό, στον Βαγγέλη του Νομικού τα καράβια. Επήρα το δίπλωμα του ανθυποπλοιάρχου, ξαναμπαρκάρισα, πήρα το δίπλωμα του υποπλοιάρχου.

(Α.Τ., Σκόπελος-Βανκούβερ)

Τον είδε και τον εβάλανε σε κάποιο καρτσάκι και τον εφέρανε μέσα στο εστιατόριο και τέλος πάντων κάναμε ό, τι έπρεπε να κάνουμε: φέραμε γιατρό, αυτό, ζεστά πράματα.

(Μ.Γ., Λέσβος-Μοντρεάλ)

Εκεί γνώρισα τη... εγνωρίσαμε τη Λίλα, τον Γιάννη, και τη Γιωργία, κάτι άλλους Έλληνες. Πολλούς άλλους γνωρίσαμε... γνωρίσαμε τον πατά.

ε. Κρήτη (Δ. Γ.-Κ., Χανιά-Βανκούβερ)

Ύστερα το μάθανε ότι επαράμεινε το αεροπλάνο. Εμάθανε, ο πατέρας μου ειδοποίησε την εταιρεία.

στ. Χίος (Γ.Β., Χίος-Βανκούβερ)

να του κάνει ό,τι είναι δυνατόν αν μπορεί να τον βοηθάει, γιατί κι εγώ μου αρέσει και το έκανα: εβοήθησα πολύ κόσμο εδώ πέρα... και πολλοί ακόμα μου λένε ευχαριστώ, που τους βοήθησα τότες και βρήκανε μία δουλειά.

ζ. Δωδεκάνησα (Β.Κ., Κάρπαθος-Μοντρεάλ)

Όταν επαντρεύτηκα, παρουσιάστηκα στο Immigration. Τους λέω «Παντρεύτηκα και θέλω να μείνω εδώ πέρα τώρα».

η. Κύπρος (Ν.Χ., Κύπρος-Βανκούβερ)

Στις βάσεις εδούλεψα εις την Λευκωσίαν... μετά στη Λεμεσό, μετά το γραφείον της που 'ταν στην πόλην μέσαν έκλεισεν, πήγε στην Επισκοπήν.

(11) (η-)

α. Πελοπόννησος

(Τ.Κ., Ηλεία-Βανκούβερ)

Αργότερα ηθέλησαν αρκετοί συναδέλφοι να μετακινηθούμε από εκεί και να πάμε εκεί ακριβώς που είναι σήμερα η μεγάλη ελληνική κοινότητα του Βανκούβερ.

(Ι.Π., Αρκαδία-Ρεγγίνα)

Όταν κάναμε εδώ το hall στην εκκλησία, εκεί ηφέραμε και εργόμαστων εδώ.

β. Χίος (Μ.Β., Χίος-Τορόντο)

Τη δεύτερη μέρα που ήρθαμε μας πήρε και μας πήγε σχολείο να μας γράψει. Πήγαμε στο σχολείο και δεν ηξέραμε τίποτα.

γ. Κρήτη (Δ. Γ.-Κ., Χανιά-Βανκούβερ)

Όταν ήρθαμε εδώ πέρα ύστερα, δεν ηξέραμε, δεν ηξέραμε. Ούτε άνθρωπο δεν ηξέραμε.

δ. Επτάνησα (Δ.Α., Κεφαλονιά-Βανκούβερ)

Πού ήταν ο Νικόλας και η Πόπη δεν ηξέραμε! Πού ήταν ο Άγγελος δεν ηξέραμε. Αυτά τα μάθαμε το '57, αργότερα, χρόνια αργότερα.

ε. Θεσσαλία (Χ.Σ., Λάρισα-Βανκούβερ)

Μόνο στην Λάρισα είχα πάει μια φορά. Το σχολείο μας πήγε στο υδραγωγείο να δούμε τα νερά πώς ξεκινάνε. Τίποτα δεν ηξέραμε.

Όπως φαίνεται στα παραπάνω παραδείγματα, ο λόγος των ομιλητών χαρακτηρίζεται από αστάθεια όσον αφορά τη χρήση της ΑΣΑ, και αυτό ισχύει τόσο στις περιπτώσεις ομιλητών που προέρχονται από περιοχές όπου η ΑΣΑ δεν διατηρείται όσο και από περιοχές όπου διατηρείται. Και στις δύο περιπτώσεις, παρατηρείται η τάση άλλοτε να χρησιμοποιείται η ΑΣΑ και άλλοτε όχι, και μάλιστα σε παρόμοια περιβάλλοντα χρήσης. Θεωρούμε πως αυτό συνδέεται με το γεγονός ότι αν και η επίδραση της πρότυπης ΚΝΕ στον λόγο των ομιλητών είναι σημαντικότερη από τις γενικότερα χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη μορφημάτων της πρότυπης ΚΝΕ και μορφημάτων διαλεκτικών και μη, που θεωρούνται ότι ανήκουν σε ένα πιο προφορικό επίπεδο ύφους (βλ. Σετάτος 1992 για τη σχέση μορφολογικής και υφολογικής ποικιλίας στη Νέα Ελληνική). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας συνύπαρξης είναι και η χρήση των μορφημάτων του παρατατικού *-ουσ-* και *-γ-* στη γλώσσα Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά, όπως αναφέρεται στη σχετική εργασία των Τσολακίδη, Ράλλη και Παππά στον παρόντα τόμο.

3.2 Συζήτηση

Ο Mirambel (1937), περιγράφοντας τη μεσοπολεμική ελληνική πραγματικότητα, κάνει λόγο για πέντε «γλωσσικές καταστάσεις» (*états de langue*), την *καθαρεύουσα* (*langue puriste*), τη *δημοτική* (*langue démotique*), τη *μικτή* (*langue mixte*),⁵ τη *μαλλιάρη* (*langue ultra-démotique*)⁶ και την *(καθ)ομιλουμένη* (*langue courante*), δηλαδή τη γλώσσα κυρίως της αθηναϊκής κοινωνίας και των πόλεων. Την τελευταία χρησιμοποιούσαν όσοι δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την άρση της αντίθεσης ανάμεσα στον καθαρευουσιανισμό και τον δημοτικισμό. Οι πέντε αυτές «καταστάσεις» εξακολουθούσαν να υφίστανται και μεταπολεμικά (Γεωργούδης 1999), και η πολύ μεγάλη πλειοψηφία των ομιλητών μας «γαλουχήθηκε» γλωσσικά μέσα σε ένα τέτοιο σύνθετο γλωσσικό περικείμενο, δεχόμενη ίσως μόνο μικρή επίδραση από προσπάθειες τυποποίησης της ΚΝΕ, όπως είναι αυτή του Τριανταφυλλίδη (1941). Η δε μητρική νεοελληνική των ομιλητών ήταν μία δημοτική που είχε δεχθεί μικρή επιρροή από την καθαρεύουσα και που διαφοροποιούνταν από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με τις τοπικές ομιλούμενες ποικιλίες (βλ. Χόρροκς 2006). Σε αυτήν την προφορική νεοελληνική, δεν είναι «αφύσικη» η συνύπαρξη διαφορετικών τύπων, όπως αυτών του παρατατικού στους οποίους αναφερθήκαμε παραπάνω, ή ρηματικών τύπων με και χωρίς ΑΣΑ. Άλλωστε, αυτό έχει καταδειχθεί και σε διάφορες μελέτες σχετικά με τη διαλεκτική επαφή και την ανάπτυξη μιας κοινής ποικιλίας (βλ., ενδεικτικά, Siegel 1993⁷ Bubenik 1993⁸ Kerswill 2000⁹ Elmentaler 2005¹⁰ Trudgill 2008¹¹ Bekker 2013¹² Cerruti & Regis 2014). Ιδιαίτερα σημαντική, όσον αφορά τους τύπους της ΣΑ, είναι η επισήμανση του Τριανταφυλλίδη (1936: 246) ότι «έχομε στη σημερινή [δηλαδή στη γλώσσα των χρόνων του μεσοπολέμου] προφορική κοινή, ακαταστάλαχτη ακόμη σε μερικά, την ακόλουθη εικόνα [...] Η συλλαβική άτονη αύξηση, αν και ακούεται συχνά, παραλείπεται συχνότερα [...]». Αυτό το οποίο περιγράφει ο Τριανταφυλλίδης για την ΑΣΑ της προπολεμικής περιόδου ισχύει και στην περίπτωση των πληροφορητών του

⁵ Μικτή εθεωρείτο μια ανομοιογενής γραφόμενη και ομιλούμενη ποικιλία, όπου συνυπήρχαν διάφορα στοιχεία της καθαρεύουσας και της δημοτικής. Ουσιαστικά επρόκειτο για τη γλώσσα πολλών δημοσιογράφων, πολιτικών και επιστημόνων που προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν «σωστά» την καθαρεύουσα χωρίς να το κατορθώνουν.

⁶ Αυτή ήταν μια αυστηρώς τυποποιημένη δημοτική, συνοδευόμενη από σχεδόν πλήρη αποκλεισμό οποιουδήποτε λόγιου στοιχείου, εν μέρει επιβεβλημένη από δυναμικούς («μαλλιάρους») δημοτικιστές συγγραφείς, όπως οι Γ. Ψυχάρης, Π. Βλαστός και Μ. Φιλίππας.

προγράμματος, αφού πρόκειται για άτομα που μεγάλωσαν, και για αρκετό πριν τη μετανάστευσή τους διάστημα, έζησαν σε ένα ακόμα «ακαταστάλαχτο» γλωσσικό περιβάλλον, όπου η γλωσσική ποικιλότητα ήταν κάτι το εντελώς φυσιολογικό, με αποτέλεσμα, ακόμα κι αν η επίδραση μιας πρότυπης (χωρίς ΑΣΑ) ΚΝΕ είναι μεγάλη, ομιλητές από περιοχές όπου λίγο ή πολύ διατηρείται η ΑΣΑ (Χίος, Κρήτη, Επτάνησα, Πελοπόννησος) να εξακολουθούν να χρησιμοποιούν παράλληλα ρηματικούς τύπους με και χωρίς ΑΣΑ. Μάλιστα, δεν υπάρχει ούτε ένας ομιλητής από περιοχές όπου η ΑΣΑ είναι υποχρεωτική (Χίος, Κρήτη, Επτάνησα) που να μην την εμφανίζει στον λόγο του σε μικρό ή μεγάλο βαθμό. Μάλιστα, ορισμένοι από αυτούς, όπως φάνηκε και στα παραδείγματα που παρατέθηκαν, χρησιμοποιούν και καθαρά διαλεκτικούς ρηματικούς τύπους με η-, όπως για παράδειγμα *ηφέραμε*.

Από την άλλη πλευρά, ομιλητές από περιοχές με βόρεια ιδιώματα (στα οποία δεν υπάρχει ΑΣΑ), ενίοτε χρησιμοποιούν τύπους με ΑΣΑ. Και σε αυτήν την περίπτωση, θεωρούμε ότι γενικά ισχύει ό,τι και για τους ομιλητές από περιοχές με ΑΣΑ. Δηλαδή ότι και για ομιλητές από περιοχές χωρίς ΑΣΑ που μεγάλωσαν σε ένα γλωσσικό περιβάλλον, όπου κυριαρχούσε μια προφορική ΚΝΕ με διόλου περιορισμένη γλωσσική ποικιλότητα, στο πλαίσιο της οποίας ήταν πλήρως αποδεκτή η παράλληλη χρήση ρηματικών τύπων με και χωρίς ΑΣΑ.

Από όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα ενότητα, είναι σαφές ότι προκειμένου να ερμηνεύσουμε την παράλληλη χρήση τύπων με και χωρίς ΑΣΑ στον λόγο των Ελλήνων μεταναστών στον Καναδά, υιοθετήσαμε μια προσέγγιση που έχει βασική παραδοχή ότι η γλώσσα χαρακτηρίζεται εκ φύσεως από δομική ετερογένεια. Με άλλα λόγια, δεχόμαστε ότι η ποικιλότητα είναι ένα αναπόσπαστο στοιχείο της γλωσσικής μας ικανότητας και όχι απλώς ένα επιφανόμενο της επιτέλεσης. Το πρωτοποριακό έργο τόσο του Labov (1963, 2006) όσο και άλλων γλωσσολόγων (Wolfram 1969· Fasold 1972· Trudgill 1972, 1974· Feagin 1979) δημιούργησε ένα πλαίσιο για την εμπειρική μελέτη της γλωσσικής ποικιλότητας σε σχέση με ενδογλωσσικούς, αλλά και εξωγλωσσικούς παράγοντες, όπως η ηλικία, το φύλο, η κοινωνική θέση, η εθνική ή γεωγραφική προέλευση και τα κοινωνικά δίκτυα (Labov 2006· Trudgill 1974· Chambers 1995· Fasold 1972· Milroy 1987· Eckert 2000).

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η έρευνα σε σχέση με την ΑΣΑ στη Νεοελληνική των Ελληνοκαναδών μεταναστών αποδεικνύει ότι ο λόγος τους, τόσο σε διαλεκτικό επίπεδο (δηλαδή όσον αφορά τη διαλεκτική ποικιλία που τυχόν χρησιμοποιούσαν στον τόπο καταγωγής τους) όσο και σε μη διαλεκτικό (όσον αφορά την προφορική ΚΝΕ που μετέφεραν από την Ελλάδα στην καινούργια τους πατρίδα), έχει δεχτεί την επίδραση δύο βασικών παραγόντων:

- (i) Της πρότυπης ΚΝΕ, με την οποία οι ομιλητές έρχονται σε επαφή μέσω των ισχυρών δεσμών που διατηρούν με την Ελλάδα, καθώς και μέσω της εύκολης πρόσβασης που έχουν στα ελληνικά ΜΜΕ, έντυπα και ηλεκτρονικά.
- (ii) Των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών με αυξημένο κύρος ή/και με πολυπληθείς ομιλητές στις ελληνικές κοινότητες του Καναδά (για παράδειγμα, της Πελοποννησιακής ή της Επτανησιακής).

Στην επίδραση των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών θα μπορούσαμε να αποδώσουμε την εμφάνιση (ή τουλάχιστον την ενίσχυση της εμφάνισης) της ΑΣΑ στον λόγο ομιλητών που προέρχονται από περιοχές χωρίς ΑΣΑ, όπως για παράδειγμα στον λόγο των μεταναστών από τη Λέσβο. Αναλυτικότερα, σε τέτοιες περιπτώσεις θα ήταν

δυνατόν να υποθέσουμε ότι σημαντικό ρόλο έπαιξε και η λειτουργία διαφόρων κοινωνικών δικτύων (βλ. και Milroy 1980, 1987 και McMahon 2003), στα οποία εντάχθηκαν οι ομιλητές όταν έφτασαν στον Καναδά, όπως η οικογένεια, φίλοι, γείτονες, συνάδελφοι, παρέες για διασκέδαση/ψυχαγωγία, γνωστοί με τους οποίους συναντιόντουσαν στην κυριακάτικη λειτουργία και στον «καφέ» που συνήθως ακολουθούσε μετά από αυτήν στο ελληνικό κοινοτικό κέντρο. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, εφόσον οι περισσότεροι μετανάστες είναι από την Πελοπόννησο, μια περιοχή όπου, σύμφωνα με την υπάρχουσα διαλεκτολογική βιβλιογραφία, η ΑΣΑ διατηρείται σε μικρό ή μεγάλο βαθμό (Παντελίδης 2001, προσ. επαφή), είναι λογικό να επηρεαστεί η γλώσσα των μεταναστών από περιοχές χωρίς ΑΣΑ. Βέβαια, υπέρ της εμφάνισης της ΑΣΑ συνηγορεί και το γεγονός ότι αυτή είχε διεισδύσει στον λόγο ομιλητών από περιοχές χωρίς ΑΣΑ, εάν οι τελευταίοι βρέθηκαν πριν τη μετανάστευση σε μεγάλα ελληνικά αστικά κέντρα, όπως η Αθήνα, όπου στο πλαίσιο της αστικοποίησης, συγκεντρώνονταν, συνυπήρχαν και συνομιλούσαν άνθρωποι από ημιαστικές ή αγροτικές περιοχές με ΑΣΑ και από περιοχές χωρίς ΑΣΑ.

Λαμβάνοντας υπόψη μελέτες όπως αυτή των Britain και Trudgill (2005), που έδειξαν ότι η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στο Norwich τον 19^ο αιώνα οδήγησε στην εμφάνιση μιας νέας διαλέκτου μέσα από τον συνδυασμό γλωσσικών στοιχείων διαλεκτόφωνων που συνέρρευσαν στη συγκεκριμένη πόλη από τις παρακείμενες αγροτικές περιοχές, θα μπορούσαμε να προτείνουμε την εμφάνιση μιας Καναδοελληνικής (προφορικής) Κοινής στους Έλληνες μετανάστες πρώτης γενιάς στον Καναδά, η οποία χαρακτηρίζεται από έναν διόλου ασήμαντο βαθμό ποικιλότητας. Ως πρώτες ενδείξεις είναι η παράλληλη χρήση των δεικτών του μη συνοπτικού σε -γ- και -ουσ- στον παρατατικό (βλ. σχετικό άρθρο στον παρόντα τόμο) και οι ρηματικοί τύποι με και χωρίς ΑΣΑ, όπως δείξαμε στην παρούσα εργασία. Γενικά, εφόσον η υπόθεσή μας είναι ορθή, αυτή η Ελληνοκαναδική Κοινή θα πρέπει να περιλαμβάνει στοιχεία από την ΚΝΕ τόσο την πρότυπη (για παράδειγμα, τύπους χωρίς ΑΣΑ και παρατατικούς με -ουσ-) όσο και την προφορική ΚΝΕ ή τις νεοελληνικές διαλέκτους (τύπους με ΑΣΑ και παρατατικούς με -γ-), καθώς και από την κυρίαρχη στον Καναδά Αγγλική, όπως φαίνεται στις δημοσιεύσεις των Ralli (2018) και Ralli *et al.* (υπό δημ.).

Φυσικά, προκειμένου να επιβεβαιωθεί ή όχι η παραπάνω υπόθεση απαιτείται η συγκέντρωση και ανάλυση περισσότερων δεδομένων από ομιλητές τόσο από άλλες ελληνικές κοινότητες στον Καναδά όσο και από άλλες περιοχές της Ελλάδας, π.χ. από την Ήπειρο, τη Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου, που όπως φαίνεται και στον χάρτη του σχ. 1, δεν αντιπροσωπεύονται καθόλου ή αντιπροσωπεύονται ελάχιστα στο δείγμα της έρευνας. Επιπλέον, θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθεί και η συνέχεια αυτής της υποτιθέμενης Κοινής στη δεύτερη γενιά μεταναστών, όπου φαίνεται ότι η επίδραση της Αγγλικής είναι εντονότερη, χωρίς όμως να έχουν υποχωρήσει πλήρως τα χαρακτηριστικά της Νεοελληνικής (βλ. ενδεικτικά, Maniakas 1991· Μανιάκας 2016).

4. Επίλογος

Στην παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης της χρήσης της ΑΣΑ από Έλληνες μετανάστες πρώτης γενιάς που έφτασαν στον Καναδά κατά το διάστημα 1945-1975. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από την ανάλυση των δεδομένων είναι ότι η ΑΣΑ εξακολουθεί να εμφανίζεται έστω και σε μικρό βαθμό στον λόγο της μεγάλης πλειοψηφίας των ομιλητών που εξετάστηκαν, και μάλιστα όχι μόνο σε εκείνους που

προέρχονται από περιοχές της Ελλάδας, όπου, σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, η ΑΣΑ διατηρείται (ή διατηρούνταν μέχρι σχετικά πρόσφατα: Χίος, Κρήτη, Επτάνησα), αλλά και σε ομιλητές από περιοχές όπου η ΑΣΑ θεωρείται ότι δεν διατηρήθηκε, για παράδειγμα ομιλητές βορείων ιδιωμάτων. Σε κάθε περίπτωση, η παράλληλη χρήση ρηματικών τύπων με και χωρίς ΑΣΑ στον λόγο πολλών από τους ομιλητές θα μπορούσε να θεωρηθεί όχι μόνο ως αποτέλεσμα διατήρησης κάποιων διαλεκτικών χαρακτηριστικών, αλλά και ως ένα χαρακτηριστικό της προφορικής μεταπολεμικής ΚΝΕ, την οποία οι Έλληνες μετανάστες μετέφεραν στην καινούργια τους πατρίδα. Στη συνέχεια, αυτή η παράλληλη χρήση διατηρήθηκε (ή ίσως ενισχύθηκε στην περίπτωση ομιλητών χωρίς ΑΣΑ) στο πλαίσιο της γλωσσικής επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων ομιλητών διαφορετικής προέλευσης, που όμως στον Καναδά ανήκαν στα ίδια κοινωνικά δίκτυα (αυτά που ήδη υπήρχαν ή δομούνταν στις ελληνικές κοινότητες).

Κλείνοντας, θα θέλαμε να θέσουμε μερικά ερωτήματα για περαιτέρω έρευνα όσον αφορά το αντικείμενο της παρούσας εργασίας (σε συνδυασμό και με τα όσα αναφέρθηκαν για την ανάγκη επεξεργασίας περισσότερων δεδομένων):

- (i) Στους τύπους ποιων ρημάτων εμφανίζεται κυρίως η ΑΣΑ; Με άλλα λόγια, η παράλληλη χρήση τύπων με και χωρίς ΑΣΑ αφορά κάθε ρήμα της Νεοελληνικής των Ελλήνων μεταναστών ή μόνον συγκεκριμένα ρήματα;
- (ii) Υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα στη χρήση της ΑΣΑ και σε συγκεκριμένα κλιτικά μορφήματα; Για παράδειγμα, στο υλικό που εξετάστηκε στην παρούσα εργασία, η ΑΣΑ εμφανίζεται μόνον σε δύο περιπτώσεις σε παρατατικούς με *-ουσ-*.
- (iii) Η ΑΣΑ η- βρίσκεται στο τελικό στάδιο της εξαφάνισης στον λόγο των ομιλητών; Στα δεδομένα εμφανίζεται μόνο σε 12 τύπους τριών συχνά χρησιμοποιούμενων ρημάτων, στα *θέλω* (Αρκαδία, Ηλεία), *ξέρω* (Χίος, Χανιά, Αργολίδα, Κεφαλονιά, Λάρισα) και *φέρνω* (Αρκαδία).

Ευχαριστίες

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να εκφράσουν τις θερμές τους ευχαριστίες στο *Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος*, για τη γενναιοδωρή χρηματοδότηση του ερευνητικού προγράμματος “Immigration and Language in Canada. Greeks and Greek-Canadians” (2017-2018), στο πλαίσιο του οποίου έλαβε χώρα η παρούσα εργασία, καθώς και στους συνεργάτες τους Τάσο Αναστασιάδη (McGill) και Σάκη Γκέκα (York), που είχαν την ευγενή καλοσύνη να τους επιτρέψουν να χρησιμοποιήσουν δεδομένα από το υλικό που έχει συλλεγεί στο Μοντρεάλ και το Τορόντο από τις τοπικές ερευνητικές ομάδες.

Βιβλιογραφία

- Αυλωνίτη, Σ.-Ζ. 2006. Μορφολογική εξέταση του ρηματικού συστήματος του κερκυραϊκού ιδιώματος. Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Bekker, I. 2013. The formation of South African English. *English Today* (29)1: 3-9.
- Britain, D. & P. Trudgill. 2005. New dialect formation and contact-induced reallocation. *International Journal of English Studies* 5: 183-209.
- Bubenik, V. 1993. Dialect contact and koineization: the case of Hellenistic Greek. *International Journal of the Sociology of Language* 99: 9-23.
- Cerruti, M. & R. Regis. 2014. Standardization patterns and dialect/standard convergence: a Northwestern Italian perspective. *Language in Society* (43)1: 83-111.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic theory*. Oxford: Blackwell.

- Chantraine, P. 1990. *Ιστορική μορφολογία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Γεωργιογιάννης, Π. 1996. Μεταναστευτικά κινήματα από την Ελλάδα στο εξωτερικό. *Επιστημονική Επετηρίδα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης)* 9: 18-29.
- Γεωργιούδης, Ν. 1999. Η πενταγλωσσία του Μεσοπολέμου. Στο Μ. Ζ. Κοπιδάκης (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσα*. Αθήνα: Ε.Λ.Ι.Α., 276-277.
- Drachman, G. 2001. Concord in morphology. Στο G. Booij, J. DeCesaris, A. Ralli & S. Scalise (επιμ.), *Topics in morphology: selected papers from the 3rd International Mediterranean Morphology Meeting*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 149-164.
- Drachman, G. & A. Malikouti-Drachman. 2001. Concrete morphology, affix typology and concord chains. Στο Α. Ralli, Β. D. Joseph & Μ. Janse (επιμ.), *Proceedings of the 1st International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 51-65.
- Eckert, P. 2000. *Linguistic variation as social practice: The linguistic construction of identity in Belten High*. Malden: Blackwell.
- Elmentaler, M. 2005. The role of cross-regional language contact in the genesis of regional colloquial varieties. *Zeitschrift für Deutsche Philologie* (124)3: 395-415.
- Fasold, R. W. 1972. *Tense marking in Black English: a linguistic and social analysis*. Arlington: CAL.
- Feagin, C. 1979. *Variation and change in Alabama English: a sociolinguistic study of the white community*. Washington: Georgetown University Press.
- Kaisse, H. 1982. On the preservation of stress in Modern Greek. *Linguistics* 20: 59-82.
- Kerswill, P. & A. Williams. 2000. Creating a New Town Koine: children and language change in Milton Keynes. *Language in Society* (29)1: 65-115.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. 2001. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κουκουλές, Φ. 1923. *Γλωσσικά εκ Κύθνου. Λεξικογραφικόν Αρχείον της Μέσης και Νέας Ελληνικής* 6: 271-325.
- Kretschmer, P. 1905. *Neugriechische Dialektstudien I. Der heutige lesbische Dialekt*. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- Labov, W. 1963. The social motivation of a sound change. *Word* 19: 273-309.
- Labov, W. 2006. *The social stratification of New York English* (2^η εκδ.). Cambridge: CUP.
- Liosis, N. 2016. Cosmopolitan or local? The dialects of the Smyrna region". Στο Α. Ralli, Ν. Koutsoukos & S. Bompolas (επιμ.), *Proceedings of the 6th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 102-113.
- Maniakas, T. 1991. The ethnolinguistic reality of Montreal Greeks. Διδακτορική διατριβή, University of Montreal.
- Μανιάκας, Θ. 2016. Η 'μοντρεαλίτικη' διάλεκτος και τα χαρακτηριστικά της. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 231-237.
- Manolessou, I. & A. Ralli. 2015. From Ancient Greek to Modern Greek. Στο P. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen & F. Rainer (επιμ.), *Word-formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. Berlin: de Gruyter, 2041-2060.
- McMahon, A. 2003. *Ιστορική γλωσσολογία: η θεωρία της γλωσσικής αλλαγής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μενάρδος, Σ. 1925. Κυπριακή γραμματική Γ'. *Αθηνά* 37: 37-59.
- Μητροφάνης, Γ. 2003. Πολιτικοί κρατούμενοι. Μετεμφυλιακό κράτος, δικτατορία. Στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Τόμ. 9. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 121-134.
- Milroy, L. 1980. *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, L. 1987. *Observing and analyzing natural languages*. Oxford: Blackwell.
- Mirambel, A. 1937. Les états de langue dans la Grèce actuelle. Στο *Conférences de l' Institut de Linguistique de l' Université de Paris 5*. Paris: Université de Paris, 19-53.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1972. *Το ρήμα της ελληνικής: δομικά εξελίξεις και συστηματοποίησης του ρήματος της ελληνικής - αρχαίας και νέας*. Αθήνα: Σαριπόλου.
- Οικονομίδης, Δ. Β. 1952. Περί του γλωσσικού ιδιώματος Απεράθου Νάξου. *Αθηνά* 56: 215-275.

- Πάγκαλος, Γ. Ε. 1955. *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*. Αθήνα.
- Παντελίδης, Ν. 2001. Πελοποννησιακός ιδιοματικός λόγος και κοινή νεοελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 21: 550-561.
- Παπαδόπουλος, Α. Α. 1926. *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Σακελλάριος.
- Παπαδοπούλου, Μ. Κ. 2004-2005. Το ιδίωμα της Πάτμου. *Λεξικογραφικών Δελτίων* 25: 169-196.
- Pernot, H. 1946. *Morphologie des parlers de Chio*. Paris: Société d'Édition "Les belles lettres".
- Ralli, A. 1988. *Éléments de la morphologie du Grec Moderne: la structure du verbe*. Διδακτορική διατριβή, University of Montreal.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. 2018. Loan verb acceptability and integration in Greek from typologically different languages. Προφορική ανακοίνωση στο "New words and Purism" 25-26/10/2018, University of Innsbruck, Austria.
- Ράλλη, Α. σε προετ. *Η διάλεκτος του Αιβαλί και της γειτονικής Λέσβου*.
- Ralli, A., Makri, V. & V. Mouchtouri (υπό δημ.). Examining the integration of borrowed nouns in immigrant speech: the case of Canadian-Greek. Στο P. ten Hacken & R. Panocová (επιμ.), *Word formation in language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ρεβυθιάδου, Α. & Β. Σπυρόπουλος. 2009. *Οφίτικη ποντιακή: έρευνα γλωσσικής καταγραφής με έμφαση στη διαχρονία και συγχρονία της διαλέκτου*. Αθήνα: Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση.
- Σετάτος, Μ. 1992. Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στην κοινή νεοελληνική. *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ (Περίοδος 2η - Τμήμα Φιλολογίας)* 2: 335-381.
- Siegel, J. 1993. Introduction: controversies in the study of Koines and koineization. *International Journal of the Sociology of Language* 99: 5-8.
- Spyropoulos, V. & A. Revithiadou. 2009. The morphology of past in Greek. *Studies in Greek Linguistics* 29: 108-122.
- Τζιτζυλής, Χ. 2016. Η διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής I: το διαλεκτικό υπόβαθρο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 425-449.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1936. Η ελληνική αύξηση, ο κλονισμός της και το ξεχώρισμα των ομόφωνων ρηματικών τύπων. *Glotta* 25: 238-248.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1941. *Νεοελληνική γραμματική*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Trudgill, P. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban English of Norwich. *Language in Society* 1: 179-195.
- Trudgill, P. 1974. *The social differentiation of English Norwich*. Cambridge: CUP.
- Trudgill, P. 2008. Colonial dialect contact in the history of European languages: on the irrelevance of identity to new-dialect formation. *Language in Society* (37)2: 241-54.
- Χατζιδάκις, Γ. Ν. 1905. *Μεσαιωνικά και νέα ελληνικά*. Τόμος Α'. Αθήνα: Σακελλάριος.
- Χόρροκς, Τ. 2006. *Ελληνικά: ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. Αθήνα: Εστία.
- Wolfram, W. A. 1969. *A sociolinguistic description of Detroit negro speech*. Washington: Center for Applied Linguistics.